УДК 371.134:796

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.24>**Т. В. Хома**кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри фізичного виховання
Ужгородського національного університету

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто поняття «педагогічна майстерність», визначено її складники й окреслено шляхи формування в майбутніх учителів фізичної культури. Проаналізовано окремі дослідження вчених щодо означеної проблеми, з'ясовано, що педагогічна майстерність учителя фізичної культури розглядається дослідниками з погляду якості виконання педагогічних завдань, інноваційності освітнього процесу, наявності педагогічного такту, манери поведінки. Сформульовано власне трактування поняття «педагогічна майстерність учителя фізичної культури», що охоплює сукупність якостей особистості, яка володіє професійною компетентністю, інноваціями в системі освіти, здатна до креативності, саморозвитку та характеризується сформованими громадянськими, морально-етичними якостями. Виокремлено елементи педагогічної майстерності, серед яких – професійна компетентність (інтегральна, загальні, спеціальні), володіння сучасними технологіями навчання, практичними вміннями, педагогічні здібності, наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей. Проаналізовано освітньо-професійну програму «Фізична культура» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)», встановлено, що педагогічна майстерність визначається володінням здобувачами освіти сучасними технологіями навчання. Закцентовано увагу на тих методах, прийомах, що формують професійне комунікативне мовлення, запропоновано окремі з них, які використовуються в процесі вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності», як-от: метод «інформаційного бюро», творчо-лінгвістичного відтворення, дискусійної студії. Вагомого значення надано методу гри, тренінгам, на яких формуються складники професійної компетентності, виробляються навички виразності й техніки мовлення, конкурсам на вправлення в чіткості дикції, постановці голосу. Охарактеризовано три види практик: «Педагогічна практика в ЗОШ в молодших класах»; «Педагогічна практика в ЗОШ в середніх і старших класах»; «Педагогічна практика в ЗОШ з організації спортивної роботи». Підсумовано, що кожна з практик є важливим складником у формуванні професійної компетентності й чітко визначає мету та реалізацію низки завдань. Запропоновано проведення педагогічних хвилюнок «Вивчаємо кращий досвід», «Сторінками фахових часописів», складання проектів.

Ключові слова: педагогічна майстерність, компетентності, педагогічні здібності, технології навчання, методи.

Постановка проблеми. Система освіти в Україні проходить шлях реформування за пріоритетними напрямками: доступна та якісна дошкільна освіта, Нова українська школа, сучасна професійна освіта, якісна вища освіта й розвиток освіти дорослих, розвиток науки та інновацій, реалізація яких потребує вирішення низки завдань. У сфері вищої освіти вагомого значення набувають питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців, їх конкурентоспроможності на ринку праці, відповідності вимогам стейкхолдерів. У зв'язку з цим актуальним є пошук ефективних шляхів підготовки майбутніх фахівців галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Законом України «Про освіту» визначено обов'язки педагогічних і науково-педагогічних працівників, серед яких – «постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність...; сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя,

дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я...; настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства» [6]. Підвищення педагогічної майстерності вчителя є вимогою часу. За Українським педагогічним словником, поняття «педагогічна майстерність» трактується як «характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями П. м. педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність)» [1, с. 251].

На думку інших дослідників, «педагогічна майстерність – це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду вчителя, його всесторонньої теоретичної підготовки з удосконаленням оволодіння прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом.

Разом з тим – це вид діяльності, який торкається переважно внутрішньої сфери вчителя: бажання стати майстром педагогічної справи; переконання в тому, що майстерність забезпечує не лише високу результативність праці, а й почуття задоволення від неї, утвердження себе як фахівця» [2, с. 64].

Сьогодні наукові розвідки щодо формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури набувають нового змісту. В Україні затверджено професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [7], що містить опис загальних компетенцій, якими повинен володіти вчитель, перелік трудових функцій. Окрім того, професійний стандарт дасть змогу вчителям визначити чіткі орієнтири власного професійного розвитку, професійної майстерності зокрема. Отже, питання формування педагогічної майстерності вчителя фізичної культури є актуальним і зумовлене новим компетентісним підходом, що утверджується в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури перебуває в центрі досліджень низки науковців (І. Максимчук, О. Сагач, І. Демченко, С. Фурдуй, Б. Максимчук, О. Протас, Л. Межиловська, Е. Кузько, Т. Матвійчук, О. Стасенко, В. Язловецький, О. Язловецька й інші).

О. Стасенко розглядає педагогічну майстерність учителя фізичної культури з позиції аксіології як «якість виконання педагогічних завдань, яка залежить від професійно-педагогічних знань, аксіологічної спрямованості особистості вчителя, методичного досвіду, професійно-особистісних якостей вчителя та креативного підходу до педагогічного процесу» [12, с. 115–116]. Аксіологічний підхід, за переконанням науковця, передбачає особистісний підхід до кожного учня, який необхідний для гармонійного розвитку особистості й здоров'я школяра [12].

В. Язловецький убачає майстерність учителя фізичної культури в тому, щоб «навчити учнів на високому рівні виконувати вправи, дотримуватися загальних норм поведінки, сприймати та осмислювати нове й невідоме. Велике значення при цьому має привчання учнів до проектування дій, організації контролю (самоконтролю) та поведінки. Тобто всі елементи діяльності вчителя й учнів мають спрямовуватися на кінцевий результат не лише уроку фізичної культури, а й інших форм занять» [14, с. 166]. Елементами педагогічної майстерності І. Зязюн вважає гуманістичну спрямованість, професійну компетентність, педагогічні здібності, педагогічну техніку [5].

Погоджуємося з думкою Т. Матвійчук, що «цілеспрямоване формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури є ефективним, якщо зміст їхньої професійної підготовки набуває системного характеру, спрямований на комплексне вирішення актуальних завдань професійного становлення особистості студента, розвиток та інтеграцію його педагогічного потенціалу, спортивно-професійного вдосконалення, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і досвіду практичної діяльності» [3, с. 187–188]. Становлення й розвиток педагогічної майстерності в майбутніх учителів фізичної культури Т. Матвійчук розглядає з позиції формування професійно важливих якостей, серед яких виокремлює науковий світогляд, моральну свідомість, естетичні погляди; емоційно-чуттєву, інтелектуальну та волюву активність; загальнофізичну, психофізіологічну готовність; педагогічний такт, стиль і манеру поведінки; володіння актуальними психолого-педагогічними знаннями, уміннями організовувати фізкультурно-оздоровчу роботу, заняття з фізичного виховання, участь у науково-дослідній роботі; творчий педагогічний пошук; здатність до постійного самовдосконалення [3].

Отже, педагогічна майстерність учителя фізичної культури розглядається дослідниками з погляду якості виконання педагогічних завдань, інноваційності освітнього процесу, наявності педагогічного такту, манери поведінки тощо.

Мета статті – визначити складники педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури й окреслити шляхи їх формування в контексті освітніх реформ.

Виклад основного матеріалу. Студіювання різних підходів до визначення сутності поняття «педагогічна майстерність», досвід педагогічної, науково-педагогічної діяльності дали можливість сформулювати власне його трактування в контексті освітніх реформ. Педагогічна майстерність учителя фізичної культури – це сукупність якостей особистості, яка володіє професійною компетентністю, інноваціями в системі освіти, здатна до креативності, саморозвитку й характеризується сформованими громадянськими, морально-етичними якостями. Елементами педагогічної майстерності вважаємо професійну компетентність (інтегральну, загальні, спеціальні), володіння сучасними технологіями навчання, практичними вміннями, педагогічні здібності, наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей. Розкриємо зміст кожного з них.

Нами проаналізовано освітньо-професійну програму «Фізична культура» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)» [4], перелік її компонент, логічну послідовність їх вивчення; коло компетентностей, яких набувають студенти.

Професійну підготовку вчителя фізкультури забезпечують як обов'язкові, так і вибіркові дисципліни, серед обов'язкових – «Теорія й методика фізичного виховання» (270 год.), «Рухливі ігри» (210 год.); «Педагогіка фізичного виховання і спорту» (120 год.), «Психологія фізичного виховання і спорту» (120 год.), «Основи педагогічної майстерності» (90 год.) тощо. Навчальною програмою кожної з дисциплін окреслено коло компетентностей, що формуються в процесі навчання в закладі вищої освіти. Отже, вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності» сприяє формуванню загальних компетентностей, серед яких виокремлюємо такі: здатність до самоосвіти й самовдосконалення, постійного підвищення особистого рівня кваліфікації; здатність визначати й формулювати професійні завдання, приймати обґрунтовані рішення тощо. З-поміж професійних окреслюємо такі: здатність виконувати професійну діяльність відповідно до чинних стандартів якості життя; уміння здійснювати системне планування професійної діяльності, володіння педагогічними навичками проведення урочних і неурочних форм занять; володіння основами знань з використання ефективних методів дослідження й аналізу результатів у фізичній культурі та спорті, уміння здійснювати пошук спеціальної інформації у вітчизняній та іноземній літературі, знати базову спортивну термінологію на вітчизняній та іноземній мовах тощо [8].

Педагогічна майстерність визначається володінням здобувачами освіти сучасними технологіями навчання. Передусім акцентуємо увагу на тих методах, що формують професійне комунікативне мовлення. Спостереження за формулюванням команд у процесі практичної підготовки студента до уроку фізкультури дає підстави для цілеспрямованої словникової роботи. Словник має бути насичений спеціальною термінологією: фізичні вправи, стройові прийоми (команди «Рівняйся!», «Струнко!», «Вільно!», «Відставити!», «Поворот в ліву (праву)», «Напівприсід, перекид, шиккування. У процесі викладання дисципліни «Основи педагогічної майстерності» для ознайомлення з ключовими поняттями («педагогічна майстерність», «спілкування», «культура мовлення», «портфоліо», «самовиховання», «педагогічна ситуація», «переконання», «навіювання», «педагогічна задача» тощо) та закріплення правильної їх вимови рекомендуємо використовувати метод «інформаційного бюро», що передбачає укладання тлумачно-професійного словника (тлумачення значення слова, постановка наголосу, граматичні форми); етимологічного спортивного словника (систематизація термінів галузі фізичної культури, їх походження, вимова).

При вивченні теми «Професійно-педагогічна діяльність учителя фізичної культури, його спе-

цифіка» пропонуємо використання методу «творчо-лінгвістичного відтворення». Студентам формулюється завдання скласти педагогічне есе (висловлювання чи графічне зображення, малюнок) на різну тематику, як-от: «Учитель-професіонал у моїй уяві», «Я – ідеальний учитель фізкультури» тощо. Метод створення «асоціативного куща» дасть можливість збагатити професійний словник словами-синонімами, забезпечити міждисциплінарні зв'язки.

Для проведення практичного заняття до теми «Бар'єри в спілкуванні в системі «Педагог – учень» пропонуємо застосування методу «дискусійної студії», де студенти можуть бути об'єднані в мікрогрупи з урахуванням особистісних переконань щодо стилю навчання учнів. З метою формування культури й етики спілкування, навичок ведення дискусії учасникам у мікрогрупах пропонувалися такі завдання: обґрунтувати доречність застосування методу наочності в процесі навчання рухових вправ; вирішити педагогічну дилему щодо шляхів мотивації учнів до занять спортом; розв'язати педагогічні ситуації, моделюючи фрагмент уроку. Представники дискусійної студії мали обґрунтовувати власну точку зору, пропонувати найоптимальніші методи розв'язання педагогічних задач і ситуацій.

Важливого значення надаємо використанню методу гри. Студенти повинні мати власне портфоліо, у якому сконцентровано дидактичні, рухливі ігри для учнів різних вікових груп. Так, для початкової ланки найкраще впроваджувати ігри на виконання фізичних вправ, що імітують казкових персонажів. Для учнів базової школи можна запропонувати ігровий метод спортивної релаксації з комплексом вправ танцювального фітнесу, аеробіки, спортивного танцю.

Практичне заняття «Шляхи вдосконалення мовлення майбутнього вчителя фізичної культури» дає можливість здобувачам освіти створити алгоритм проведення таких ігор, відпрацювати їх у мікроколективі, моделюючи уроки фізкультури. Надаємо значення тренінгам, на яких формуються складники професійної компетентності, виробляються навички виразності й техніки мовлення (мовленнєва гімнастика, передавання почуттів жестами й вигуками, добір скоромовок, читання віршів-жартів тощо). Рекомендується нами проведення різних за формою завдань: конкурс «Кращий диктор телебачення», «Кращий спортивний коментатор», «Ведучий спортивної студії», що передбачають наслідування мовлення спортивного коментатора (озвучення відеоруликів гри у футбол або виступ гімнастки); доречно створити власний відеорепортаж про новини спорту в Україні. Схвально сприймається студентами складання системи вправ і запис голосовою поштою коментарів до методики їх виконання. У такому

випадку вони стають «творцями» власної технології навчання, що сприятиме розвитку в майбутніх учителів фізичної культури творчого мислення, мотивації до самовдосконалення в процесі професійної діяльності.

Не менш важливою у формуванні педагогічної майстерності вважаємо належну організацію практичної підготовки студентів. Для спеціальності 014 «Середня освіта (Фізична культура)» передбачено три види практик: «Педагогічна практика в ЗОШ в молодших класах» [9]; «Педагогічна практика в ЗОШ в середніх і старших класах» [11]; «Педагогічна практика в ЗОШ з організації спортивної роботи» [10]. Кожна з практик є важливим складником у формуванні професійної компетентності й чітко визначає мету та реалізацію низки завдань. Наприклад, у процесі проходження педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти в молодших класах студенти вивчають процес адаптації першокласників до навчання в умовах школи, допомагають учителям в роботі з учнями (підготовка до уроку), організовують і проводять уроки в початкових класах, ознайомлюються з психологічною характеристикою дітей цього віку, удосконалюють педагогічну майстерність.

Під час проходження педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти в середніх і старших класах студенти знайомляться з фізіологічними та психологічними особливостями учнів цього віку, спостерігають за уроками й проводять педагогічний аналіз, безпосередньо проводять уроки фізичної культури, планують тренувальні заняття в школі з елементами різних видів спорту. Головна мета педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти з організації спортивної роботи полягає в підготовці студентів до самостійного і творчого виконання професійно-педагогічних функцій учителя фізичної культури, який володіє навичками організації та проведення спортивних заходів у межах ЗОШ і здатний готувати збірні команди учнів для участі в спортивних заходах за межами школи.

З метою розвитку творчих здібностей студентам пропонуємо проведення педагогічних хвилин «Вивчаємо кращий досвід», «Сторінками фахових часописів», складання проєктів тощо.

Важливим складником педагогічної майстерності вважаємо наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей, як-от: відданість справі, любов до професії, працьовитість, турбота, повага до себе та інших людей, гуманізм, патріотизм тощо. Вони спонукають педагога до творчості, яка є обов'язковим елементом удосконалення педагогічної майстерності. В. Сухомлинський підкреслював, «щоб стати справжнім вихователем, треба пройти школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати сер-

цем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується дитина» [13, с. 111]. Одним із головних проявів гуманності, за словами відомого педагога, є усвідомлення цінності особистості дитини. «Ми маємо справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від наших якостей і нашого вміння, від нашої майстерності, мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [13, с. 112]. Безперечно, до педагогічної майстерності належать і саморозвиток учителя, педагогічна техніка, спортивна вправність.

Висновки і пропозиції. Отже, складниками педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури визначаємо професійну компетентність (інтегральну, загальні, спеціальні), володіння сучасними технологіями навчання та практичними вміннями, педагогічні здібності, наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей. Поєднання цих компонентів сприяє становленню успішного сучасного педагога, конкурентоспроможного в освітньому середовищі.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні інноваційних підходів до організації самостійної роботи студентів.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
2. Малнацька О., Мирончук Н. М. Педагогічна майстерність викладача ВНЗ. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном* : збірник наукових праць / за заг. ред. д. п. н., проф. С.С. Вітвицької, к. п. н., доц. Н.М. Мирончук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 61–64.
3. Матвійчук Т.Ф. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2015. 273 с.
4. Освітньо-професійна програма «Фізична культура» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31060>.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
6. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» веб-сайт. URL: <file:///C:/Users/Admin/Desktop/>

- %D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_2736.pdf.
8. Основи педагогічної майстерності : Робоча програма навчальної дисципліни. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31265>.
 9. Педагогічна практика в ЗОШ в молодших класах : робоча програма для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта (Фізична культура)», освітньої програми Фізична культура. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31269>.
 10. Педагогічна практика в ЗОШ з організації спортивної роботи : робоча програма для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта (Фізична культура)», освітньої програми Фізична культура. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31271>.
 11. Педагогічна практика в ЗОШ в середніх і старших класах : Робоча програма для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 «Середня освіта (фізична культура)», освітньої програми Фізична культура. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31270>.
 12. Стасенко О.А. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки. Педагогічні науки : збірник наукових праць. Вип. LXXIII. Том 2. Херсон, 2016. С. 113–117.
 13. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. Київ : Рад. школа, 1988. 304 с.
 14. Язловецький В.С., Маркова О.В., Язловецька О.В. Новітні технології у фізичному вихованні та спорті : навчальний посібник. Кіровоград : ПП «Ексклюзив-Систем», 2014. 204 с.

Khoma T. Formation of pedagogical skills of future teachers of physical culture

The article considers the concept of "pedagogical skills", identifies its components and outlines the ways of its formation in future physical education teachers. Some researches of scientists on the specified problem were analyzed, it was found out that pedagogical skill of a teacher of physical culture is considered, by researchers, from the point of view of quality of performance of pedagogical tasks, innovativeness of educational process, presence of pedagogical tact, manners of behavior. The interpretation of the concept "pedagogical skill of a physical education teacher" is formulated. It covers a set of personality traits of a teacher among those: professional competence, innovations in the education system, creativity, self-development and is characterized by formed civic, moral and ethical qualities. The elements of pedagogical skill were singled out, among which: professional competence (integral, general, special), knowledge of modern teaching technologies, practical skills, pedagogical abilities, civic, moral and ethical qualities formed at the teacher. The educational-professional program "Physical Culture" of the first (Bachelor's) level of higher education in the specialty 014.11 "Secondary Education (Physical Culture)" was analyzed. It is established that a pedagogical skill is determined by the knowledge of modern learning technologies by students. Emphasis is placed on those methods and techniques that form a professional communicative speech, some of these methods are used in the study of the discipline "Fundamentals of pedagogical skills", such as: the method of "information bureau", creative-linguistic reproduction, and discussion studio. Significant importance is attached to the method of play, trainings, which form the components of professional competence, develop skills of expressiveness and speech techniques. The attention is also focused on exercises for speech technique, clearer diction, voice production. Three types of practices were characterized: "Pedagogical practice in secondary schools in junior classes"; "Pedagogical practice in secondary schools in middle and senior classes"; "Pedagogical practice in secondary schools for the organization of sports events", it was summed up that each of the practices is an important component in the formation of professional competence and clearly defines the purpose and implementation of a number of tasks. It is offered to organize the so-called pedagogical minutes: "Studying the best experience", "Pages of professional journals", drafting.

Key words: pedagogical skill, competences, pedagogical abilities, learning technologies, methods.